

ЗНАЧЕНИЕТО НА ГРУПОВАТА РАБОТА ЗА ПОЛОВОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ВЪЗПИТАНИЕ НА ПОДРАСТВАЩИТЕ

Берджухи Лефтерова

***Анотация:** В настоящата статия се прави преглед на няколко програми по сексуално и репродуктивно здраве по отношение на използването на групова работа или групови обучителни дейности. Разглежда се тяхното важно практическо значение не само при овладяването на знания, понятия и теории, но също така и при формирането на различни умения за живот – познавателни и социални.*

***Ключови думи:** полово възпитание, групова работа, групова форма на обучение, сексуално и репродуктивно образование*

IMPORTANCE OF GROUP WORK FOR THE SEXUAL EDUCATION OF CHILDREN AND ADOLESCENTS

Berdzhuhi Lefterova

***Abstract:** This article provides an overview of several programs on sexual and reproductive health regarding the use of group work or group learning activities. The author discusses their practical significance not only in mastering the knowledge concepts and theories, but also in the formation of various life skills – cognitive and social.*

***Keywords:** sexual education, group work, group form of training, sexual and reproductive education*

В България през второто десетилетие на 21-ви век за съжаление продължаваме да сме свидетели на сериозни проблеми от интимен характер в личния живот на юношите и младите хора, особено сред малцинствата. Наблюдава се опасно и безотговорно поведение в половото общуване сред подрастващите, което води до нежелани бременности и аборти, неконтролируемо разпространяване на полово предаваните болести и инфекции. Всичко това от своя страна предизвиква драматични последици за личния живот на младежите, понякога с необратими негативни резултати – влошено здраве, безплодие, депресия и други.

С цел изясняване на значението на груповата форма на работа за половото образование и възпитание на подрастващите се налага изясняване на същността на понятието „форма на възпитание“. Тя представлява „компонент в структурата на възпитателния процес, чрез който процесът започнал с поставяне на цел и включващ принципи, съдържание и методи на възпитанието, получава своята завършеност“ (Димитров 2005: 200).

Съществуват различни класификации на формите на възпитание. Една от тях ги подразделя на две основни групи:

- Форми на възпитателна дейност, чрез които се оказва непосредствено въздействие върху личността – тематични вечери, рецитал, концерт, празник и др.
- Организационни форми, чрез които се организира и управлява възпитателната дейност – клуб, кръжок, художествен състав, школа и др.

Основните форми на организация на половото възпитание могат условно да се разделят според три основни признака:

- По обхват – възможните форми са:
  - индивидуално комуникиране;
  - обсъждане по двойки;
  - комуникиране в малки групи – от 5 до 15 човека.
  - дискусии отделно за момичета, отделно за момчета и смесено;
- В зависимост от мястото на провеждане – възможните форми са:
  - класни и извънкласни;
  - училищни и извънучилищни; семейни, свързани с конкретни традиции и обичаи.
- В зависимост от източника на информация – възможните форми са:
  - лекции;
  - семинари и дискусии;
  - нагледно обезпечени;
  - тренингови форми;
  - практически модели и др.

Съвременната динамично променяща се образователна среда все повече налага използването на интерактивни методи и техники в учебно-възпитателния процес. Те оказват много по-ефективно и трайно влияние върху децата и младежите от традиционните подходи, особено в сферата на половото (сексуалното) образование и възпитание. Важно място сред тези интерактивни методи и техники заема груповата работа или груповите обучителни дейности. Те подпомагат съчетаването на приятното с полезното в процеса на обучение, както и включването на „младите хора в привлекателна за тях дейност“ (Попова 2004: 12).

С цел разкриване значението на груповата работа за половото (сексуалното) образование и възпитание е необходимо да се изясни същността на понятията „полово възпитание“ и „сексуално възпитание“.

Според Л. Стракова половото възпитание е възможно да се определи „като специфично социално-педагогическо взаимодействие, насочено към повишаване качеството на половите взаимоотношения и емоционалната удовлетвореност на личността от сексуалното общуване с партньора“. Понятието „сексуалното възпитание“ се явява „иманентна част на половото и неговата конкретизация във възрастов план“. Неговата същност се състои в „целенасоченото предаване и активно усвояване на сексуални знания и опит, превръщането им във взаимна жизнена практика на субектите на взаимодействие“. Сексуалното възпитание включва технически, анатомо-физиологически и социално-психологически компоненти. То е специфично и зависи от

конкретния пол, както и от индивидуалните и възрастови особености на партньорите. Представлява „процес на формиране на способност за избирателно отношение към представител на другия пол“ (Димитров 2005: 429).

С. Попова извежда следните основни изводи относно обхвата на понятията „половото възпитание“ и „сексуално възпитание“ (Попова 2002: 13):

- „за разлика от сексуалното, половото възпитание започва по-рано в онтогенезиса, защото се свързва с формирането на отношение на индивида към себе си като представител на определен пол, към хората от другия пол, към половите роли и стереотипите за мъжественост и женственост“;
- „половото възпитание има по-широка сфера на проявление от сексуалното възпитание“;
- „сексуалното възпитание се включва в обема и съдържанието на половото възпитание, но не изчерпва изцяло неговата проблематика“.

Л. Стракова очертава основните задачи на половото възпитание (Димитров 2005: 429):

- „формиране на потребност от полово информиране и консултиране; формиране на полова идентичност, адекватна на поведението на полова роля“;
- конструиране на адекватна полова самооценка и развиване на увереност в себе си;
- полово развитие с оглед пълноценно физическо и духовно израстване на личността;
- полово развитие на личността с оглед емоционална удовлетвореност от връзката с партньора;
- формиране на сексуално-емпатично отношение към партньора, стигащо до превъзхищение;
- обогатяване на културата на половите взаимоотношения на различни равнища, сфери и дейности;
- изграждане на хармонични отношения между двата пола при запазване на специфичните различия между мъжа и жената“.

Програмата за сексуално и репродуктивно здравно образование „Азбука за теб и за мен“ обосновава разглеждането на груповото обучение като „подход, включващ широк спектър от групови методи, техники...“. Открити са основните причини за необходимостта от прилагане на груповите форми на обучение при „развитие на познавателните и социални умения“ (Бояджиева 2005: 27, 41):

- „принадлежността към определени групи е основна характеристика на нашия начин на живот“;
- груповите учебни дейности позволяват „да се постигнат учебни условия, доближаващи се до реалните“.

За груповите форми на обучение е характерно, че в един и същи учебен процес се включват най-малко двама или повече обучавани, „като всеки от тях взема участие в него и спомага за постигането на индивидуални и общи учебни

резултати“ (Бояджиева 2005: 27). Много е важно прилагането на групови обучителни дейности да се осъществява за целите на конкретните задачи на обучение, а не като терапевтична, експериментална, спортна или експедиционна група.

В груповата работа съществено място заемат *груповите обучителни задачи и груповите процеси*. Някои от основните елементи на груповите процеси са:

- динамика на взаимоотношенията в групата;
- комуникация;
- групова структура;
- групови роли;
- групови норми и др.

Груповото обучение включва следните значими задачи (Бояджиева 2005: 28):

- „планиране на основата на конкретните обучителни потребности на обучаваните и тяхното удовлетворяване“;
- „приемане на всеки обучаван като носител на обучителен принос за групата“;
- „приемането, че такава форма на обучение осигурява възможности за обучение на самия обучител, а не само на обучаваните“.

За осъществяването на групова работа е необходимо създаването на подходяща атмосфера (климат) на приемане и доверие. Важно е да съществуват условия за поемане на рискове, за споделяне, за практикуване на нови умения и за експериментиране. За целта в началото на работата с групата е добре да се дефинират правила – например (Бояджиева 2005: 28):

- „договаряне за спазване на времето за започване и приключване на обучителните сесии“;
- „правото на всеки обучаван да изказва своето мнение...“;
- правото на всеки обучаван „да уважава личността на другите участници в обучителната група“.

В процеса на груповата работа основен стремеж на учителят е „да повиши себеувереността и активността на обучаваните“. Той е ангажиран преди всичко със следните основни функции:

➤ **изясняване съдържанието на обучение:**

- изяснява обучителните задачи и проверява как се разбират те от обучаваните;
- задържа фокуса на груповата работа върху темата на обучителната сесия;
- насърчава изразяването на различни гледни точки; задава въпроси и преформулира/перифразира;
- прави връзка между това, което говорят различните обучавани;
- обобщава различните идеи или стимулира групата да прави това;

➤ **насочване на груповия процес:**

- насърчава всеки член на групата да участва; ограничава определени изказвания за тези участници, които говорят често и/или дълго;
- насърчава хората да говорят за себе си и да използват подходящи комуникативни форми (говорене в първо лице единствено число);
- планира предварително времето за всяка учебна задача, съобщава го и го съгласува с групата;
- показва интерес и уважение към всеки участник в групата; осигурява възможност участниците в груповия процес на моменти да релаксират;
- насърчава вербализирането, т.е. назоваването с думи на това, което се преживява.

За осъществяване на групова работа в процеса на обучение са необходими специфични организационно-технически условия (Бояджиева 2005: 30-31).

➤ **Пространство:**

- важно е да се използва помещение, което позволява да се работи спокойно и без прекъсвания, да има комфортни условия на работа;
- наличието на максимално удобни и подвижни столове, които да могат да се разполагат в кръг, за да се чувстват обучаваните равнопоставени един спрямо друг;

➤ **Асистирание** – груповото обучение, особено когато е в голяма група, изисква използването на „асистенти“;

➤ **Технически средства:**

- „рапортиране“ – представянето на процеса и на резултатите от подгрупите в рамките на голямата група, като за целта обикновено се използват постери;
- използването на „постери“ (флипчартът или големите празни листове) с цел визуализиране на хода на обучението, както и да се фокусира вниманието на групата;

➤ **Време** – „използването на груповата форма на работа предполага, от една страна, наличие на достатъчно време за реализирането на конкретните учебни задачи (оптимална продължителност 90 мин.), а от друга – последователност от групови занимания, обединени под формата на цялостна учебна програма;

➤ **Големина на групата/брой обучавани** – броя на участниците в груповите дейности може да варира от двама до няколко десетки участници, диадата (разделянето по двойки) е една от най-често използваните форми в този процес.

Груповата работа при половото (сексуалното) възпитание на децата е силно възрастово обусловена. „Колкото е по-малка възрастта на обучаваните, толкова в по-голяма степен учителят е склонен да поема отговорността за обучението им върху себе си. С „порастването“ на обучаваните се повишават потребността и правото им да се научат да бъдат отговорни за своите собствени решения“ (Бояджиева 2005: 32).

В „Ръководство за сексуално образование“ Брекън и Меси очертават правилата за оформяне на групите „за открито обучение“, а именно (Брекън и Меси 1992: 28-29):

- „участниците би трябвало да имат почти същия опит по сексуално обучение;
- участниците трябва да имат приблизително едни и същи цели“.

Брекън и Меси разкриват предимствата на работа в малки подгрупи (по двойки) – всеки обучаван има възможност да бъде внимателно изслушан и могат да се обсъждат по-интимни и по-сложни ситуации. В тяхното „Ръководство за сексуално образование“ са разгледани интересни теми, свързани с половото и сексуалното образование и възпитание (Брекън и Меси 1992: 5-6):

- Секс/Секс – обучение:
  - Сексуални послания;
  - Сексуален език;
  - Игра в кръг: разговор за секса;
  - Сексуални термини;
  - Секс и секс обучение: изясняване на (лични) ценности и поведения/отношения;
  - Елементи на сексуалното обучение.
  - От какво в действителност се нуждаят младите хора?;
  - Сексуално поведение и секс – образование.
- Различни теми на сексуалното образование:
  - Сексуално образование и предпазване от забременяване;
  - Модели на роли и секс-образование;
  - Хомосексуалност;
  - Сексуално насилие/нежелана сексуална интимност;
  - Въвеждане на сексуално образование.

В „Наръчник по сексуално и репродуктивно здраве“ ясно се посочват основните предимства и недостатъци на груповата работа (Попова 2004: 12):

- **Предимства:**
  - „дава възможност на младите хора да научат повече за себе си и за другите;
  - стимулира сътрудничеството, а не конкурентното поведение; зачитат се личните качества и умения;
  - развива самооценката на обучаваните;
  - развива умение за участие и насърчава по-стеснителните да се включат; дава възможност да се обсъждат теми, предизвикващи силни емоции;
  - развива чувствителност и толерантност към чуждите потребности;
  - дава възможност на водещия да проявява творчество и по-лесно да се ориентира в динамиката на взаимоотношенията между обучаваните“.
- **Недостатъци:**

- нужни са повече време и усилия за подготовка на залата (например, столовете да са в кръг);
- водещият може да изгуби контрол над ситуацията в даден момент (обучаемите да станат много шумни);
- „възможни са конфликти на „лидерство“ между обучаемите;
- по-активните участници могат да се почувстват по-ограничени да следват своя собствен ритъм на учене;
- може да се изплъзне темата на работа и да се замени с повърхностен разговор и шеги;
- лесно могат да се проявят стереотипи и да се наложат „етикети“ (момчетата са по-кротки, а момчетата по-палави)“.

Множеството от трудностите е възможно да се преодолеят „в хода на съвместния живот и развитие на групата“. Обучителят би могъл „да се справи с тях благодарение на своя личен стил, емоционално присъствие и творчество“ (Попова 2004: 12).

Прилагането на групова форма на работа в процеса на половото (сексуалното) образование и възпитание на децата и младежите влияе съществено и върху мотивацията за учене, което е свързано с възможността в груповите учебни дейности „за подчертаване на личния прогрес и усилия за постигане на поставените цели.“ Съвместното учене и решаване на проблеми, „груповото вземане на решение, както и постоянните групови интеракции позволяват изграждането на благоприятна приемаща среда, в която се развиват умения за социални взаимоотношения...Чрез такъв начин на работа ..се развива и укрепва вярата в човешките ценности, стимулира се убеждението, че всеки участник допринася по свой начин за утвърждаването на ефективно функционираща среда“ (Цветкова 2001: 141-142).

Чрез направения преглед на спецификата на груповата работа в няколко програми за полово (сексуално) и репродуктивно здраве се разкри същността на тази форма на обучение, очертаха се нейните специфични особености, предимства и недостатъци. Доказа се нейната несъмнена ефективност в сложния процес на развитие на познавателни и социални умения у децата и младежите.

Литература

- Бояджиева 2005:** Бояджиева, Р. (ред.). Азбука за теб и за мен – програма за сексуално и репродуктивно здравно образование (5-8 клас). 2005.
- Брекън и Меси 1992:** Брекън, Д., Меси, Д. Ръководство за сексуално образование. С., 1992.
- Попова 2002:** Попова, С. Полово възпитание на учениците (7-11 годишна възраст). С., 2002.
- Попова 2004:** Попова, Е. (ред.). Наръчник по сексуално и репродуктивно здраве (за водещи на летни лагери). С., 2004.
- Димитров 2005:** Димитров, Л. (ред.). Теория на възпитанието. С., 2005.
- Цветкова 2001:** Цветкова, Й. Мотивационна и когнитивна регулация на ученето. С., 2001.

Тази публикация е изготвена с финансовата помощ на Европейския социален фонд по проект № BG051PO001-3.3.06/0026. Берджухи Михран Лефтерова носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ, и то при никакви обстоятелства не може да се приеме като официална позиция на Европейския съюз или на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по педагогика.

За автора: гл. ас. д-р Берджухи Лефтерова, Факултет по педагогика, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, berdjuhi@abv.bg.